

TvMRR

MENSENRECHTENMENSEN
ECHTENMENSENRECHTE
ENMENSENRECHTENMEN
ECHTENMENSENRECHTE
IMENSENRECHTENMENSE
ECHTENMENSENRECHTE
MENSENRECHTENMENSEN
HTENRECHTENMENSENRE
IMENSENRECHTENMENSE
ECHTENMENSENRECHTE
HTENMENSENRECHTENM
ECHTENMENSENRECHTE
CHTNMENSENRECHTENM
ENMENSENRECHTENMENS
CHTENMENSENRECHTEN
HTENMENSENRECHTENM
CHTENMENSENRECHTEN
ECHTENMENSENRECHTE
RECHTENMENSENRECHT
ENMENSENRECHTENRECH

zestiende jaargang • januari-februari-maart 2018 • nr. 1
driemaandelijks uitgave
TvMR is een initiatief van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud

Update

2

- Nieuwe hoofdredacteur voor TvMR
- Debat van de Liga voor Mensenrechten in verband met het recht op privacy in Gent
- Grondwettelijk Hof vernietigt verschillende bepalingen van de Pot-Pourri II-wet

Editoriaal

3

- (G)een feestjaar voor mensenrechten!
Kati Verstrepen

Interview

4

- Over discriminatie: bewijs en bestrijding krijgen nieuw elan
TvMR sprak met sociologen Pieter-Paul Verhaeghe en Dounia Bourabain
Saïla Ouald Chaïb & Dominique De Mevst

Artikel

11

- **Vijftien jaar Tijdschrift voor Mensenrechten: een terugblik**
Laurens Lavrysen

Rechtspraak

18

- Push-backs aan Europese grenzen in strijd met het verbod op collectieve uitwijzing
- Helena De Vylder*

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1
Bg TvMR PA3A9108
Afzendadres: Liga voor Mensenrechten
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent
V.U.: Kati Verstrepen
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent

LIGA VOOR
MENSENRECHTEN
WWW.MENSENRECHTEN.BE

TvMR

Tijdschrift voor Mensenrechten
Driemaandelijke uitgave
Verschijnt vier keer per jaar
Aanbevolen citeerwijze: TvMR

ISSN 1379-0250

Redactie

Hoofredacteur: Laurens Lavrysen
Eindredactie: Caroline De Geest
Redactie: Yousra Benfquih-Mohammed,
Charline Daelman, Paul De Hert, Eefje de Kroon,
Hadjira Hussain Khan, Dominique De Meyst,
Marijke De Pauw, Willem Debeuckelaere,
Veronique Joosten, Laurens Lavrysen, Michael
Merrigan, Louise Reyntjes, Saila Ouald Chaib,
Paul Pataer, Maxime Stroobant, Jozefien Van
Caeneghem, Catherine Van De Heyning, Arne
Vandenbogaerde.

Tijdschrift voor Mensenrechten is een initiatief van de Liga voor Mensenrechten vzw.

Abonnement op TvMR? Bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw
Gebroeders De Smetstraat 75, 9000 Gent
tel: 09 223 07 38 – fax: 09 223 08 48
e-mail: info@mensenrechten.be
website: <https://mensenrechten.be>

Redactionele samenwerking en disclaimer

Het Tijdschrift voor Mensenrechten is een initiatief van de Liga voor Mensenrechten vzw. De redactie heeft een volstrekt autonoom statuut. Het TvMR strekt tot het aanmoedigen van het onderzoek naar actuele mensenrechtenthema's en het verspreiden van de kennis hierover.

Voor publicatie aangeboden teksten, arresten en vonnissen en te bespreken boeken mogen rechtstreeks naar het redactiesecretariaat worden gestuurd. De redactie behoudt zich alle rechten voor de publicatie van ingezonden artikels, werken, advertenties, ed. te weigeren. Aan de totstandkoming van deze publicatie is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de redactie en de uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen redactionele bijdragen.

Lidmaatschap Liga voor Mensenrechten en jaarabonnementen

Lid + abonnement op Tijdschrift voor Mensenrechten: 35 €
Lid + abonnement op Fatik, tijdschrift voor Strafrecht en Gevangeniswezen: 40 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 70 €
Steunend lid + abonnement op beide tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

ref.nr. BE34 0011 2701 3290

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van het lidmaatschap, een abonnement op de tijdschriften te bekomen.
Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

TvMR online

Je kan TvMR online raadplegen. De laatste vier nummers zijn beschikbaar voor abonnees. Vraag een login via tvmr@mensenrechten.be. Surf naar tvmr.mensenrechten.be

© Niets uit deze publicatie mag worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt TvMR gedrukt op kringlooppapier en zonder vluchtige organische stoffen door Druk in de Weer, Gent.

Nieuwe hoofdredacteur voor TvMR

Het TvMR is Rusland niet en posities roteren. Na meer dan acht jaar geeft Paul De Hert het hoofdredacteurschap van het Tijdschrift voor Mensenrechten door aan Laurens Lavrysen. *'Het is tijd voor verjonging en aansluiting bij de organisatie van de (sociale) media vandaag'*, aldus Paul De Hert die wel in de redactie blijft. 'Laurens heeft daarvoor de juiste geboortedatum, netwerken en kwaliteiten', aldus De Hert. *'Samen met eindredacteur Caroline De Geest en een enthousiast team van redacteurs hebben we jarenlang een mooi tijdschrift gemaakt in een veranderend landschap'*. Laurens combineert het hoofdredacteurschap met zijn functie als postdoctoraal onderzoeker aan het Human Rights Centre van de Universiteit Gent, waar hij in 2016 doctorerde met een proefschrift *"Human Rights in a Positive State – Rethinking the Relationship between Positive and Negative Obligations under the European Convention on Human Rights"*. Laurens is sinds 2010 lid van de redactie van het TvMR. Zijn onderzoeksinteresses liggen bij de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en bij de geschiedenis van het EVRM, maar daarnaast heeft hij een ruime interesse voor het bredere veld van de mensenrechten.

Debat van de Liga voor Mensenrechten in verband met het recht op privacy in Gent

De Liga voor Mensenrechten organiseerde op donderdag 14 december 2017 in samenwerking met het Festival van de Gelijkheid een debat over privacy in Gent. De aanwezige sprekers mevr. Charlotte Conings (advocate en experte inzake de wetgeving over bijzondere onderzoeksmethoden), dhr. Philippe Van Linthout (onderzoeksrechter in Mechelen) en dhr. Ronny Saelens (juridisch adviseur bij de Privacycommissie) stuurden het debat onder leiding van moderator dhr. Johan Heymans (advocaat en lid van de Liga voor Mensenrechten). De wijziging aan de wet op de Bijzondere Opsporingsmaatregelen (BOM-wet) en de informaticarecherche roerden de debatten. De aanpassing van de BOM-wet is gericht op de uitbreiding van onderzoeksmethoden met betrekking tot het internet, de elektronische communicatie en telecommunicatie, en tot de oprichting van een gegevensbank van stemafdrukken. Centraal in het debat stond de vraag of de Belgische burger in het kader van de strijd tegen terrorisme haar recht op privacy dient op te geven in ruil voor meer veiligheid.

Grondwettelijk Hof vernietigt verschillende bepalingen van de Pot-Pourri II-wet

Eind vorig jaar trok Mr. Johan Heymans in naam van de Liga naar het Grondwettelijk Hof om verschillende bepalingen van de Potpourri II-wet te laten vernietigen, en dit met succes! In haar arrest van 21 december 2017 oordeelde het Grondwettelijk Hof dat verschillende onderdelen van de wet in strijd waren met de mensenrechten. De zwaarste misdrijven zullen daarom weer door een jury in het Hof van Assisen beoordeeld moeten worden. Ook wordt het onmiddellijk cassatieberoep tegen alle beslissingen over de voorlopige hechtenis hierdoor weer ingevoerd. Tevens kunnen huiszoekingen niet langer plaatsvinden in het kader van een mini-instructie en worden bepaalde strafuitvoeringsmodaliteiten voor vreemdelingen zonder verblijfsrecht weer toegelaten. Het Grondwettelijk Hof trok bijgevolg in deze zaak wel degelijk de kaart van de mensenrechten.

(G)een feestjaar voor mensenrechten!

Toen ik in november j.l. verkozen werd als nieuwe voorzitter van de Liga voor Mensenrechten werd me voortdurend gevraagd of ik me wel bewust was van de taak die op me wachtte. De Liga voor Mensenrechten leiden in een periode waarin quasi dagelijks nieuwe wetgeving opduikt die onze grondrechten inperkt, waarin de overheid niet aarzelt om mensen terug te sturen naar hun land van herkomst zonder na te gaan of dat kan zonder een risico op schending van artikel 3 van het EVRM, waarin lokale besturen en private ondernemingen maatregelen nemen die onze privacy schenden en waarin de rechterlijke macht de mensenrechten 'de speeltuin van de advocaten' noemt.

Ik moet toegeven, ik heb even gearzeld. Zou het mij lukken om in de voetsporen te treden van illustere voorgangers zoals Jos Vander Velpen, Paul Pataer, Willem De Beuckelaere of André De Becker? Zou het mij lukken om de Liga verder te ontplooiën als dé waakhond voor de mensenrechten, als kenniscentrum en autoriteit op dit vlak? Enkele maanden later blijft er gelukkig van deze twijfel niets meer over. Wie nu denkt dat mijn verkiezing me naar het hoofd geschoten is kan ik meteen geruststellen. Daar heeft het niets mee te maken. Mijn optimisme komt enkel en alleen voort uit wat ik de voorbije weken heb zien gebeuren. En dat was heel wat.

Om te beginnen was er het onverwacht hevige protest tegen het wetsontwerp op de woonstbetredingen. Waar aanvankelijk voorgehouden werd dat dit ontwerp een verbetering betekende van de rechten van mensen zonder geldige verblijfsvergunning, kwam gelukkig net op tijd het inzicht dat de voorziene tussenkomst van de onderzoeksrechter slechts een schaamlapje was. Onder druk van oppositie en meerderheid besliste premier Michel de zaak naar zich toe te trekken om een voor iedereen aanvaardbare oplossing te vinden.

Hetzelfde deed zich voor in wat ondertussen de 'Soedankwestie' genoemd kan worden. Nadat het Tahrir-instituut melding maakte van foltering van enkele teruggestuurde Soedanezen trok de premier ook deze zaak naar zich toe en beval hij het CGVS een onderzoek te doen. De aanbevelingen die het CGVS aan dit onderzoek koppelde zijn niet mis te verstaan: er kan geen enkele Soedanees teruggestuurd worden naar Soedan "tenzij er voor elke persoon vooraf ten gronde is nagegaan of de betrokken persoon al dan niet een nood aan bescherming heeft". In één moeite voegde het CGVS hier nog aan toe dat deze toetsing ook noodzakelijk is in de gevallen waar de betrokkene geen asielaanvraag heeft ingediend, dat het resultaat van het onderzoek moet verrat worden in een gemotiveerde beslissing én dat daartegen een effectief rechtsmiddel moet kunnen aangewend worden...

Ook op het vlak van de bescherming van onze privacy kwam erg goed nieuws. Nog voor de inwerkingtreding van de Algemene Verordening Gegevensbescherming besloot de Brusselse rechtbank van eerste aanleg de vordering die de Privacycommissie had ingesteld tegen Facebook volledig toe te kennen. De rechter veroordeelde Facebook te stoppen met het volgen en registreren van het internetgebruik van personen die surfen vanuit België zolang Facebook haar beleid niet in overeenstemming brengt met de Belgische wetgeving. Facebook moet bovendien alle onwettig verkregen gegevens vernietigen. Dit alles onder straffe van een dwangsom van 250.000 euro per dag. Uiteraard kondigde Facebook aan beroep te zullen aantekenen, maar met deze veroordeling sloot de Belgische rechtspraak toch mooi aan bij de eerder gevelde vonnissen van andere Europese rechtbanken.

Allemaal goed nieuws, maar uiteraard is hiermee lang nog niet alles opgelost. Met de bouw van een nieuw 'gesloten centrum voor illegalen' ziet het er naar uit dat heel binnenkort kinderen zonder wettig verblijf opnieuw zullen opgesloten worden. Gedetineerden worden nog steeds opgesloten in mensonwaardige omstandigheden, kinderen in moeilijkheden krijgen nog altijd niet de opvang waar ze nood aan hebben, het recht op werk wordt ingevuld met flexi-jobs en het recht op staken wordt verder beknot door de regeling m.b.t. de minimale dienstverlening. De lijst met mensenrechtenschendingen blijft indrukwekkend.

Met de gemeentelijke – en provinciale verkiezingen, de regionale, federale én Europese verkiezingen in zicht zal er weldra weer heel wat stoere taal te horen zijn. Vermoedelijk zal verder ingegaan worden op het idee dat we verplicht zijn heel wat van onze vrijheid op te geven in ruil voor de zo noodzakelijke veiligheid. Ik zie het als de taak van de Liga om hier tegen in te gaan en de politici duidelijk te maken dat onze veiligheid niet verhoogd wordt door meer in te zetten op mensenrechten. Het is onze taak om de kiezers er op te wijzen dat respect voor mensenrechten leidt tot respect voor iedereen.

Voorzitter mogen zijn van de Liga voor Mensenrechten in zo'n boeiende tijden, waarin zowel de 70e verjaardag van de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens als de 40e verjaardag van de Liga gevierd worden is dan ook een hele eer, een eer die ik zeer dankbaar aanvaard.

Kati Verstrepen*

* Kati Verstrepen is advocate en voorzitter van de Liga voor Mensenrechten.

Over discriminatie: bewijs en bestrijding krijgen nieuw elan

TvMR sprak met sociologen Pieter-Paul Verhaeghe en Dounia Bourabain

Saïla Ouald Chaib¹ & Dominique De Meyst²

Discriminatie wordt hoe langer hoe subtieler en dus ook moeilijker aan te tonen. Verschillende stemmen gaan daarom op om praktijktesten en mystery shopping in te zetten in de strijd tegen discriminatie. Enkele maanden geleden bracht Pieter-Paul Verhaeghe, professor aan de VUB, het boek "Liever Sandra dan Samira" uit, waarin hij de technieken haarfijn bestudeert. Dounia Bourabain, doctoraatsonderzoekster aan de VUB, gebruikte ook de techniek van praktijktesten in het onderzoek voor haar masterproef rond discriminatie tijdens het winkelen. Ze haalde met haar onderzoek de shortlist van de Vlaamse scriptieprijs en won de Acco Thesisprijs voor de beste thesis in de sociologie in 2017. Wij spraken met hen over de waarde van de verschillende testen, over de strijd tegen discriminatie en over de rol van de wetenschap(per).

TvMR: Het gesprek voeren over racisme en discriminatie blijft moeilijk. Dat bleek ook toen Dounia haar onderzoeksresultaten uitbracht. Hoe verklaren jullie dat?

DOUNIA: In Vlaanderen is er, in vergelijking met Nederland en het Verenigd Koninkrijk, geen debatcultuur. Van kindsbeen af wordt er ook veel te weinig aandacht besteed aan onderwerpen zoals racisme en discriminatie. Er is ook amper zichtbare diversiteit in belangrijke socialisatievelden zoals de media en het onderwijs. In het onderwijs hebben we bijvoorbeeld nog steeds te maken met een weinig divers leerkrachtenkorps en kampen we nog met het onderscheid tussen witte en zwarte scholen. Kinderen komen daardoor nog steeds te weinig in contact met diversiteit en daar moeten we meer op inzetten.

PIETER-PAUL: Een tweede punt is dat we te krampachtig omspringen met onze eigen

vooroordelen. Een van de basisideeën van mijn boek is dat we allemaal in hokjes denken. In plaats van beschuldigend naar elkaar te wijzen en het debat verkrampt te voeren, kunnen we veel beter die vooroordelen erkennen en nadenken over wat we eraan kunnen doen om ze niet in discriminerend gedrag te doen uitmonden. Daarvoor kunnen praktijktesten een eye-opener zijn, want veel van onze vooroordelen zijn eigenlijk onbewust. Praktijktesten kunnen die blootleggen, waardoor we het gesprek kunnen aangaan. Voor een gesprek moet je natuurlijk met twee partners zijn die willen praten en die alletwee een gelijke status hebben. Soms kom je er niet met praten alleen en is lichte dwang nodig. Het is een en-en-aanpak. Een strikt onderscheid tussen sensibilisering langs de ene kant en sanctionering langs de andere kant is echter een vals onderscheid: enerzijds moet je voor sensibilisering ook wat dwang hebben; anderzijds lukt puur sanctioneren niet zonder te sensibiliseren. De twee spelen eigenlijk op elkaar in.

TvMR: Zien jullie praktijktesten dan in de eerste plaats als een instrument om te sensibiliseren?

DOUNIA: Ik geloof wel dat je praktijktesten kan inzetten om te sensibiliseren en vooroordelen aan te pakken. Dat is de zachte aanpak. Daarnaast kunnen ze ook gebruikt worden om te sanctioneren, bijvoorbeeld wanneer werkgevers meermaals op discriminatie worden betrapt. De zachte aanpak is een eerste stap, maar als dat niet lukt, dan moet je overgaan naar een sanctionerende aanpak.

PIETER-PAUL: Ik vind de gefaseerde aanpak van stad Gent heel goed. Ze starten met proactieve praktijktesten bij alle makelaars en verhuurders op de woningmarkt en we zien dat die globale praktijktesten de discriminatie al doen dalen. Als je weet dat je gecontroleerd wordt, ga je bewuster en professioneler handelen en ga je minder

¹ Saïla Ouald Chaib is postdoctoraal medewerkster aan het Mensenrechtencentrum van de UGent en coördinator van de Human Rights Law Clinic aan hetzelfde Centrum.

² Dominique De Meyst is juridisch medewerkster bij Unia en praktijkassistent staats- en grondwettelijk recht aan de Universiteit Hasselt.

toegeven aan die onbewuste vooroordelen. Dit is het zogenaamd flitspaaleffect. Als je de kans hebt om geflitst te worden, ga je bewuster en trager rijden. Daarna kunnen er testen plaatsvinden op individuele makelaars of werkgevers om te kijken wie de antidiscriminatiewetgeving (ADW) schendt. Met die schenders moeten we een gesprek aangaan, want het kan nog altijd zijn dat ze de ADW niet kennen. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn bij kleine verhuurders of KMO's. We moeten natuurlijk niet naïef zijn: als ze blijven discrimineren moet je ook praktijktesten kunnen inzetten om gerechtelijk in te grijpen. Het proces verloopt dus in drie fasen: eerst sensibiliseren op collectief niveau, daarna proactief testen op individueel niveau en tot slot reactief praktijktesten inzetten met als doel sanctionering.

TvMR: Geldt dit ook voor de kleine verhuurder? Want je zegt in je boek dat dat niet evident is.

PIETER-PAUL: Idealiter geldt dit ook voor de kleine verhuurder. Het is minder evident: om betrouwbare uitspraken te kunnen doen, moet je verhuurders meermaals kunnen testen, om de factor 'toeval' bij een eventuele positieve praktijktest uit te sluiten. Wie weet is de verhuurder per toeval iemand vergeten uit te nodigen. Dat kan één keer toevallig Mohamed zijn, maar niet drie of vier keer. Het probleem is dat de kleine verhuurder slechts één of twee appartementen verhuurt, waardoor het moeilijk is om tot statistisch significante resultaten te komen. Ik denk dat je vijf à tien testen nodig hebt om een vermoeden van discriminatie betrouwbaar te kunnen aantonen. Je moet eigenlijk een evenwicht vinden in genoeg testen doen om statistisch nuttig te zijn, maar niet zoveel dat je er de verhuurder of de kleine KMO mee overbelast, zeker als zou blijken dat ze bonafide zijn.

TvMR: Waar ligt dat evenwicht?

PIETER-PAUL: Professionals die redelijk wat job- of huuradvertenties hebben, kan je gerust tien keer per jaar testen. Bij particulieren zou ik vier à vijf keer testen en de resultaten daarvan bekijken, in combinatie met praktijktesten wanneer er over specifieke verhuurders klachten zijn.

DOUNIA: Helaas is discriminatie veel subtieler geworden. Als een verhuurder meegedeelt dat een huis al verhuurd is, dan weet je eigenlijk zelf niet of dat klopt en of je misschien wel wordt gediscrimineerd. Hierdoor worden testen moeilijker om uit te voeren.

PIETER-PAUL: Het is ook belangrijk om de burgerrechtelijke procedure te onderscheiden van de strafrechtelijke- en tuchtrechtelijke procedures. In een burgerrechtelijke procedure volstaan

praktijktesten om de bewijslast om te keren: in dat geval zijn vermoedens van discriminatie voldoende en om zo'n vermoeden tot stand te brengen volstaan één à twee praktijktesten. Sociologen en statistici zijn echter veel strenger. Voor ons moet er meermaals een ongelijke behandeling blijken uit de praktijktesten vooraleer we van een vermoeden van discriminatie zullen spreken. Juristen zijn hier minder streng en bekijken het geval per geval. Bij tuchtrechtelijke procedures hangt het bewijs af van het tuchtorgaan. Het BIV [*Beroepsinstituut voor Vastgoedmakelaars*] bijvoorbeeld, dat door de overheid wordt gefinancierd, zegt dat het niet hun bevoegdheid is om praktijktesten af te nemen en in de praktijk blijkt duidelijk dat discriminatie voor hen geen prioriteit is. De strafrechtelijke procedure tot slot is slechts van toepassing op het raciaal discriminatiecriterium in bepaalde domeinen van de maatschappij (en van het toepassingsgebied van de ADW). In deze procedure moet je een intentie tot discrimineren kunnen aantonen. Daar pleit ik voor praktijktesten en mystery shopping waaruit het discriminerend gedrag (en niet louter een vermoeden) én de intentie ertoe kunnen blijken.

TvMR: Wat is volgens jullie de belangrijkste uitdagingen voor het recht?

PIETER-PAUL: Er moet meer kruisbestuiving komen tussen de sociale wetenschappen en het recht. We moeten elkaars methodes beter leren kennen. Het is voor mij bijvoorbeeld een grote vraag hoe de redenering rond statistisch vermoeden van discriminatie al dan niet in de rechtbank gehanteerd zou worden.

TvMR: Als een vermoeden statistisch relevant moet zijn, is het moeilijker voor het slachtoffer om discriminatie aan te tonen en de bewijslast om te keren. Dat is niet in diens voordeel.

PIETER-PAUL: Inderdaad, maar het is wel overtuigender. Praktijktesten zijn immers een nieuw instrument dat in de Belgische rechtbanken nog zelden is gebruikt.

TvMR: Twee hoofddoelen van praktijktesten zijn preventie en bewijs. Zouden de testen ook een rol kunnen spelen in het aantonen van structurele discriminatie? Kunnen praktijktesten gezien worden als een vorm van dataverzameling om discriminatie in de praktijk aan te tonen op een bredere schaal? Is dat haalbaar en nuttig?

PIETER-PAUL: In de VS gebeurt dat al drie decennia op de woningmarkt. Men voert er elke tien jaar een grootschalige doorlichting door op basis van

praktijktesten om discriminatie aan te tonen. We zien dat op basis van die monitoring de discriminatie daalt. Ik ben dus zeker een voorstander om dat hier ook te doen. Unia doet dit al gedeeltelijk met de jaarlijkse discriminatiemonitoring, maar eigenlijk zou het nog systematischer moeten gebeuren.

DOUNIA: Ik denk ook dat je praktijktesten kan gebruiken voor dataverzameling. In mijn onderzoek heb ik dat gedaan aan de hand van mystery shopping, door telkens twee kandidaten naar winkels te sturen. Dat ging telkens om een test- en controlepersoon die verschilden op basis van etniciteit. Ze voerden allebei eenzelfde opdracht uit: ze gingen een winkel binnen, zochten een bepaald kledingstuk uit en vroegen dan hulp van dezelfde winkelbediende, met name vroegen ze naar een kledingstuk in een andere maat. Op basis van deze testing hebben we een aantal indicatoren onderzocht en statistische gegevens verzameld die ons in staat stellen om algemene vaststellingen te doen. Als iets statistisch significant is, mag je dat namelijk veralgemenen naar de bredere samenleving.

PIETER-PAUL: Inderdaad, als je steekproef willekeurig is, met andere woorden als je niet enkel specifieke winkels hebt geselecteerd, dan kan je het veralgemenen naar de bredere populatie van winkels. Ik wacht trouwens nog steeds op de consumentenorganisatie Test Aankoop om die rol op zich te nemen. Dounia heeft uiteindelijk pionierswerk geleverd. Het is nu aan Test Aankoop om dit werk verder te zetten door regelmatig zelf een doorlichting van de winkels uit te voeren.

TvMR: Er is heel wat kritiek op praktijktesten en mystery calls. Men zegt onder meer dat het om uitlokking gaat of, in het geval van mystery calls, dat het enkel de intentie meet, maar niet het gedrag. Wat is bijgevolg volgens jullie de juridische meerwaarde van deze technieken?

PIETER-PAUL: In een strafrechtelijke procedure is provocatie door een (politie)ambtenaar verboden. Er kan dus enkel sprake van provocatie zijn wanneer het een ambtenaar of een politie-inspecteur is die tijdens het uitvoeren van praktijktesten deloyale handelingen stelt. In een burgerrechtelijke procedure speelt provocatie wettelijk gezien geen rol. Daarnaast kan er ook een ethische afweging gemaakt worden met betrekking tot het uitlokkingselement. Bij praktijktesten stel je geen discriminerende vraag, maar vergelijk je gewoon twee vergelijkbare situaties. Een test wordt bijvoorbeeld uitgevoerd door iemand met een Arabisch klinkende naam en iemand met een Vlaamse naam. Je vraagt in dit geval niet om te discrimineren en je lokt ook

niets uit. Je test gewoon hoe een persoon of bedrijf reageert in een praktijksituatie op twee verschillende profielen die vrij gelijkaardig zijn, op hun discriminatiegrond na. Bij praktijktesten is er dus geen probleem, noch op juridisch vlak, noch op ethisch vlak. Bij mystery shopping is dat anders. Daar stel je wel een discriminerende vraag. Je vraagt bijvoorbeeld aan een makelaar om niet te verhuren aan een allochtoon. Dan geef je wel een opdracht tot discriminatie. In de rechtsleer wijzen verschillende juristen op het feit dat het om een fictieve vraag gaat en er niet effectief een discriminatie zal komen. Het is niet omdat je die vraag stelt dat je effectief ook een woning te huur stelt. Er is dus nooit sprake van eigenlijke discriminatie, waardoor je de wet niet overtreedt. Ethisch gezien moet je de volgende vraag stellen: weegt die ene inbreuk, namelijk het peilen naar de intentie tot discriminatie op tegenover het bewijsmateriaal dat je kunt verzamelen door die vraag te stellen. Het feit dat mystery shopping enkel een intentie meet is geen probleem als je sensibiliserend te werk gaat of het instrument gebruikt om een probleem aan te kaarten. Als je een juridische procedure voor ogen hebt, kan je mystery shopping best combineren met een praktijktest waar er naast een intentie ook een ongelijke behandeling kan waargenomen worden. Als makelaar kan je anders altijd zeggen: "Ik ben weliswaar akkoord gegaan met de discriminerende vraag, maar ik was niet van plan om de wens van de vragende persoon na te leven." Sommige critici beweren ook dat men bij praktijktesten een valse identiteit aanneemt. Nu, dat hoeft niet het geval te zijn bij praktijktesten. In Gent bijvoorbeeld hebben we met vrijwilligers gewerkt om discriminatie op de huurmarkt aan te tonen. Die vrijwilligers gebruikten hierbij hun echte identiteit. Dat vergt een uitgebreide training van de vrijwilligers. Tegelijk is het niet verboden om een valse identiteit aan te nemen in de private sfeer. Daar bestaat rechtspraak over van de Gentse rechtbank van koophandel.

TvMR: Het boek biedt achteraan een concrete handleiding aan voor het uitvoeren van praktijktesten. Wat zien jullie als de beste aanpak: het massaal inzetten op praktijktesten door individuen of op een structurele manier via organisaties praktijktesten inzetten?

DOUNIA: Het is beter dat middenveldorganisaties de praktijktesten op zich nemen, omdat praktijktesten heel goed uitgevoerd moeten worden. Mijn onderzoek bijvoorbeeld vereiste dat ik de testpersonen een goede training gaf omdat er zoveel verschillende factoren zijn die je niet kunt controleren. Daarom moet je ervoor zorgen dat het gedrag, waaronder de lichaamstaal van de testpersonen, goed gecontroleerd wordt. Mensen

kunnen in principe zelf individueel praktijktesten uitvoeren, maar het is veiliger dat organisaties dit doen die meer middelen hiervoor hebben.

PIETER-PAUL: Alles hangt af van de doelstelling van het inzetten van de testen. Er zijn verschillende actoren die praktijktesten kunnen uitvoeren. De overheid, professionele middenveldorganisaties, zelfregulering binnen een sector en particulieren. Ik denk dat het voor particulieren heel moeilijk is om dit zelf te doen. Die verantwoordelijkheid om discriminatie te bewijzen kan je moeilijk bij de slachtoffers leggen, zowel methodologisch, qua tijdsinspanning, als psychologisch. Wat zelfregulering betreft, ben ik er niet principieel tegen zolang het transparant, geloofwaardig en betrouwbaar is. Transparantie heeft zowel betrekking op de gebruikte methode als op de globale resultaten. Federgon doet bijvoorbeeld aan zelfregulering, maar is daar bijvoorbeeld helemaal niet transparant over. Geloofwaardigheid is ook belangrijk. Dit betekent dat de testen wetenschappelijk verantwoord moeten zijn volgens een aantal criteria, liefst opgevolgd door experts en dus geen zelfbouw-praktijktesten. Ook bij het middenveld gelden dezelfde vereisten van transparantie en geloofwaardigheid. Tot slot is de overheid in principe de meest geloofwaardige kandidaat voor praktijktesten. In Brussel is men hier reeds mee aan de slag. Voor sensibilisering is het prima dat particulieren of kleine organisaties zelf testen organiseren. Wanneer het doel sanctiëring is, zou de voorkeur moeten gaan naar de overheid als organisator van testen. Er kan natuurlijk ook een samenwerking plaatsvinden tussen de overheid en organisaties.

TvMR: Die testen moet uiteraard ook methodologisch in orde zijn. Zit daar een rol voor academici in vervat?

DOUNIA: Academici kunnen daar zeker een rol in spelen. Zij weten immers goed hoe wetenschappelijk onderzoek moet gebeuren, hoe je op een neutrale manier met zo'n testen van start kan gaan. Het is juist spijtig dat er tegenwoordig binnen de Vlaamse academische wereld nog maar weinig gebruik wordt gemaakt van praktijktesten. In andere landen zijn praktijktesten in de academia booming. Mochten academici het middel meer inzetten in hun onderzoek, dan zou het ook beter doorstromen als een middel voor de aanpak van discriminatie.

TvMR: Een belangrijke meerwaarde van jullie werk is het feit dat jullie erin slagen om de discriminatieproblematiek te vertalen naar mensentaal. Welke rol kunnen academici volgens jullie op zich nemen in maatschappelijk relevante thema's en bij de bredere anti-

discriminatiestrijd?

PIETER-PAUL: Ten eerste denk ik dat het vertalen van resultaten naar de bredere maatschappij, een vulgariserende rol opnemen en wetenschappelijke resultaten breed communiceren heel belangrijk is. Ten tweede denk ik dat er bij de opstart van nieuwe beleidsinstrumenten een rol voor academici weggelegd is. Ik hoop dat wanneer Brussel begint praktijktesten uit te voeren in samenwerking met de inspectie, of wanneer de mystery calls op federaal niveau van start gaan, men bij academici ten rade zal gaan om de nieuwe instrumenten methodologisch door te lichten.

Ten derde blijft samenwerking in onderzoek van belang: er bestaat financiering voor gemeenschappelijke onderzoeksprojecten waarbij middenveld, bedrijven, overheid en academici samenwerken. Het gevaar dat hierin schuilt is dat de overheid, die dergelijke projecten uitschrijft, te veel zou beïnvloeden welke thema's de wetenschap behandelt. Dat is een zorgwekkende trend. Als die zich voortzet, zullen er minder middelen zijn voor fundamenteel onderzoek, waarin de wetenschap autonoom bepaalt wat interessant is, en gaan de middelen vooral naar onderzoek dat de overheid op projectbasis stuurt en financiert. Op korte termijn vallen de consequenties daarvan nogal mee, zou je denken. Op lange termijn zorgt dit systeem voor vertraging van wetenschappelijke vooruitgang en het verdwijnen van innovatie.

Dit gezegd zijnde, ben ik er absoluut geen voorstander van dat de wetenschap in haar ivoren toren zou blijven zitten en enkel met zichzelf communiceert. We moeten gewoon opletten niet in het andere uiterste te vervallen, waarin de wetenschap enkel onderzoek uitvoert op bestelling van de overheid.

TvMR: Hoe past een organisatie als Unia in het plaatje? Welke rol kunnen zij op zich nemen, zowel wat betreft praktijktesten als in de bredere antidiscriminatiestrijd?

PIETER-PAUL: Unia staat tegenwoordig in het middelpunt van het maatschappelijk debat. Ze krijgen veel kritiek over zich heen. Een deel van die kritiek is terecht, maar veel van de kritiek heeft te maken met de politiek samengestelde raad van bestuur. Je ziet dat een organisatie die een onafhankelijk orgaan zou moeten zijn, steeds meer politiek gestuurd wordt. De raad van bestuur moet toelating geven om naar de rechter te stappen in concrete dossiers, bijvoorbeeld. Er waren een goeie vijfduizend klachten in 2016. Daarvan zijn er ongeveer tweeduizend individuele dossiers

geopend, waarvan er achttwintig hebben geleid tot gerechtelijke vervolging en een goede tweehonderd buitengerechtelijk (d.w.z. door bemiddeling) zijn opgelost. Het grote probleem in de meeste van die dossiers is bewijzen verzamelen, maar een ander probleem zijn de politiek getinte beslissingen van de raad van bestuur als het op gerechtelijke actie aankomt. Eigenlijk is er niet te veel Unia, eerder te weinig. De medewerkers van Unia zijn wel heel gemotiveerd en hebben een hart voor mensenrechten, maar ze worden vaak in hun job beperkt door de politiek. Veel van de kritiek op Unia moet dus niet op Unia zelf gericht zijn, maar op politici die in hun raad van bestuur zitten.

Ik vrees eigenlijk voor de mensenrechten in België op lange termijn. België wordt op verschillende vlakken op de vingers getikt. Het is even afwachten op de volgende legislatuur en met welke politieke coalitie we dan zullen zitten.

TvMR: Wat vinden jullie van het nieuwe federale voorstel rond mystery calls?

PIETER-PAUL: Het is een heel moeilijk te lezen voorstel, maar er is wel een symbolische stap vooruit gezet. In de praktijk is het volgens mij wel een doodgeboren kind omdat er zodanig veel drempels zijn ingebouwd dat het in de praktijk vermoedelijk niet zal werken. Dus op papier is het een symbolische overwinning, maar in de praktijk gaat er niets veranderen. Ten eerste heb je een vermoeden van discriminatie nodig vooraleer een inspecteur gaat mystery shoppen. Dounia zei eerder al dat discriminatie heel subtiel gebeurt. Het is dus ietwat absurd dat je al bijna een discriminatie moet bewijzen vooraleer mystery shopping kan worden ingezet.

Stel dat je toch een discriminatievermoeden kunt aantonen, dan moet er ten tweede nog een analyse van de sector en het bedrijf in kwestie gebeuren: men gaat kijken of de sector en het bedrijf voldoende divers zijn op statistisch niveau. Voor grote bedrijven en sectoren zal dat lukken, en zij zullen dus gemakkelijker ontsnappen aan mystery shopping. Voor kleine KMO's is het slagen in die test al een pak moeilijker. Bovendien maakt de wetgever daar wat we in de sociologie een ecologische fout noemen: het is niet omdat er voldoende diversiteit is in een bepaalde sector dat individuele bedrijven niet kunnen discrimineren. Je kan een patroon op

een hoger niveau niet zomaar doortrekken naar alle individuele organisaties. Ik zal het anders uitleggen: het is niet omdat Gent een linkse stad is, dat alle inwoners van Gent ook links zijn.

Een derde drempel is dat de arbeidsauditeur (lid van het openbaar ministerie in arbeidszaken) zijn toestemming moet geven vooraleer er gemysteryshopt kan worden, ook al zouden de statistieken aantonen dat er te weinig diversiteit

is. Pas in een vierde stap kan een inspecteur dus effectief tot actie overgaan, en dan nog enkel indien er echt geen andere methode voorhanden is om de discriminatie te testen. Je zal begrijpen dat zo'n regeling in de praktijk op niets zal uitdraaien.

Bovendien hebben we het dan nog niet gehad over de vraag of de inspecteurs de nodige know-how hebben om methodologisch correct te kunnen mystery shoppen.

Er moeten nog véél randvoorwaarden ingevuld en uitgewerkt worden vooraleer we kunnen mystery shoppen en callen, vrees ik.

TvMR: Is de Brusselse ordonnantie van praktijktesten op de arbeidsmarkt dan beter?

PIETER-PAUL: Ik meen van wel, want er zijn minder drempels. De ordonnantie voorziet geen sectorale doorlichting, er is geen goedkeuring van de arbeidsauditeur nodig, enz. Nu, we moeten kritisch blijven. Een ordonnantie op papier, waarin de inspectie de bevoegdheid krijgt om praktijktesten uit te voeren is mooi. Het is nu aan de overheid om daar ook effectief budget voor vrij te maken. Dit is een bijkomende taak in het takenpakket van de inspectie. Als er geen expliciete uitvoering aan gegeven wordt, blijft het ook hier waarschijnlijk bij een theoretische bevoegdheid.

TvMR: Welke zijn volgens jullie de grootste uitdagingen in de antidiscriminatiestrijd?

DOUNIA: We moeten echt inzetten op het bestrijden van discriminatie van jongsaf aan. Dat kan enkel indien we aan kinderen kunnen meegeven dat diversiteit goed is. In de sociologie spreken we over vier socialisatievelden. De eerste is het gezin. Een kind dat opgroeit in een gezin waar een minder positief idee rond diversiteit heerst, neemt die ideeën gemakkelijk over. Binnen het gezin wordt een kind

niet gepusht om kritisch na te denken, dus die dynamiek is moeilijk te veranderen.

Een tweede socialisatieveld is het onderwijs: daar is gemakkelijk verandering mogelijk. Door op school op een positieve wijze in contact te komen met diversiteit, ontwikkelt een kind een open, kritische denkwijze en kunnen we vooroordelen en stereotypes verminderen. Dat kan door leerkrachten voor de klas te zetten met een diverse achtergrond, maar ook door binnen de klas zelf erop te letten kinderen uit verschillende sociale groepen te doen samenwerken, bijvoorbeeld door ze samen een taak te laten maken. De kinderen zijn dan bezig met een gemeenschappelijk doel, ondanks hun verschillende achtergronden. We moeten onderwijs eigenlijk zien als een minisamenleving. Als kinderen enkel in contact komen met mensen die op hen lijken, weten ze ook niet hoe ze in de grote samenleving moeten omgaan met andere mensen.

TvMR: Als we deze ideeën nu moeten vertalen naar heel concrete beleidsmaatregelen, welke mogelijkheden zie jij dan om deze veranderingen in het onderwijs in de praktijk te brengen? Hebben we bijvoorbeeld diversiteitsquota nodig in ons lerarenkorps?

DOUNIA: Kijk, veel leerkrachten zijn tegenwoordig vrouwen. Heel vaak zijn het ook witte vrouwen. De idee leeft bijgevolg dat vrouwen met een andere achtergrond geen leerkracht zouden willen worden, maar dat klopt niet. Een van drempels die daar bijvoorbeeld heerst is dat vrouwen met een moslimachtergrond vaak de hoofddoek dragen. Tijdens hun lerarenopleiding kiezen ze er dan ook vaak voor om zich voor te bereiden op een carrière in het islamitisch onderwijs, omdat ze daar terecht kunnen met hun hoofddoek. In andere scholen moeten deze vrouwen vaak hun hoofddoek afzetten, wat ze niet altijd willen. Maar die vrouwen willen minstens even graag gewoon Nederlands of geschiedenis onderwijzen. Dat is dus alvast een van de drempels die weggewerkt zou kunnen worden om het lerarenkorps te diversifiëren.

TvMR: Wat kunnen we doen in de laatste twee socialisatievelden?

DOUNIA: Het derde socialisatieveld is de media. Meer diversiteit in de media brengen is eigenlijk ook gemakkelijk, denk aan televisieprogramma's. Ten vierde is er het verenigingsleven. In grote delen van Vlaanderen zijn jeugdbewegingen en hobbyclubs nog sterk gesegregeerd op basis van etniciteit, geslacht en klasse. De meisjes doen ballet, de jongens doen voetbal. Veel jeugdbewegingen zijn witte bastions. We moeten in het verenigingsleven

alle vormen van segregatie proberen tegengaan, want het is op zich een prima socialisatieveld om kinderen in contact te brengen met diverse achtergronden. Ze raken erdoor gewoon aan diversiteit en houden op met het te zien als iets speciaals.

PIETER-PAUL: Wat dat verenigingsleven betreft: er bestaat een sociologisch principe genaamd sociale homofilie. Dat houdt in dat je het liefst omgaat met anderen die zoals jezelf zijn, zowel op vlak van gender, etniciteit, leeftijd, klasse, opleidingsniveau, enz. Daarom ben ik minder optimistisch over dit vierde socialisatieveld. De diversiteit zal daar niet gemakkelijk vanzelf ingang vinden.

Op straatniveau wel natuurlijk – daar spelen kinderen gewoon samen voetbal. Op de speelplaats denk ik ook dat het spontaan mogelijk is tot op zekere hoogte. Maar bij hobbyclubs en jeugdverenigingen, waarbij je je moet verplaatsen om er naartoe te gaan en waarvan het lidmaatschap dus een vrijwillige, bewust keuze is, zal diversiteit minder vanzelf komen en hebben we beleid nodig om diversiteit te stimuleren.

Op lokaal niveau begint dat stilaan te lukken: sportclubs en jeugdverenigingen worden – weliswaar te traag—diverser. Sommige verenigingen bewerkstelligen dat door het (al dan niet beredeneerd) toelaten van religieuze symbolen, of door doelgericht gezinnen aan te schrijven of te bezoeken. Vaak heeft dat een zelfversterkend effect: via netwerken verspreidt zich die diversiteit snel eens een paar pioniers de eerste stap zetten. De inspanning zit vooral in het mensen zover krijgen om die eerste stap te zetten. Pas op, die vooruitgang is even gemakkelijk weer teniet gedaan dan dat hij opgebouwd is: de politiek en het discours in de media hebben hier een enorme invloed. Uitspraken van politici die bepaalde gemeenschappen culpabiliseren en zelfs dehumaniseren, breken het werk op lokaal niveau razendsnel terug af. Je zou denken dat ons beleid diversiteit zou stimuleren in plaats van segregeren. Helaas is dat niet altijd evident.

TvMR: We onthouden dat een goede antidiscriminatiebeleid op twee fronten moet inzetten. Enerzijds, het bestrijden van discriminatie, waarbij praktijktesten en mystery calls een belangrijke rol kunnen spelen en anderzijds moet er ook sterk ingezet worden op het goed leren omgaan met diversiteit. We onthouden ook dat we nog een lange weg te gaan hebben.

PRAKTIJKTESTEN*

1. Een praktijktest test of twee quasi-identieke personen (die slechts verschillen op grond van een zgn. discriminatiegrond) in eenzelfde situatie op dezelfde dan wel op een verschillende manier behandeld worden. De testpersoon en de controlepersoon moeten dus verschillen van mekaar op grond van die discriminatiegrond (bijvoorbeeld: men test hoe een interimkantoor reageert op een persoon met een Belgisch klinkende naam ten opzichte van een persoon met een buitenlands klinkende naam om een verschillende behandeling op grond van nationaliteit te testen).
2. De test- en controlepersonen moeten, op de discriminatiegrond na, zo vergelijkbaar mogelijk zijn ((bijvoorbeeld: een vergelijkbaar cv voor testen op de arbeidsmarkt; een vergelijkbaar inkomen voor testen op de huurmarkt).
3. Contacteer de makelaar of werkgever best per e-mail of per telefoon. Bewaar de e-mails en neem de telefoongesprekken op met je smartphone. Met die methodes kan je de omstandigheden van de test beter controleren en heb je achteraf bewijsmateriaal.
4. De test- en controlepersonen nemen contact op met de werkgever/verhuurder/vastgoedmakelaar. Men laat best een paar uur tussen de twee contacten. Zowel voor telefoongesprekken als voor e-mails is het best om zich te houden aan gelijkaardige, korte scripts.
5. Vergelijk de reacties op beide e-mails/ telefoongesprekken. Een negatieve reactie kan een aanwijzing van discriminatie zijn.

MYSTERY SHOPPING/CALLS*

1. Bij mystery calls stel je een discriminerende vraag aan een bedrijf of organisatie, om te kijken of ze erop ingaat. Mystery calls verlopen telefonisch. Neem het telefoongesprek op.
2. Bereid je discriminerende vraag voor.
3. Wees voorbereid en geloofwaardig. Als je via een verhuurbureau een fictieve woning verhuurt, hou dan een adres, een oppervlakte, een huurprijs, een bouwjaar enz. ... bij de hand. Zoek je via een uitzendkantoor een fictieve werknemer, weet dan voor welk bedrijf, welk soort werk, hoe lang enz. ...
4. Voer de mystery call uit. Ook hier hou je het gesprek best zo kort mogelijk.
5. Bekijk het antwoord op de discriminerende vraag die je stelde. Ging het uitzendkantoor/verhuurkantoor erop in?

* Handleiding gebaseerd op "Liever Sandra dan Samira", het boek over praktijktesten, mystery shopping en discriminatie van Pieter-Paul Verhaeghe.

Vijftien jaar Tijdschrift voor Mensenrechten: een terugblik

Laurens Lavrysen*

Vijftien jaar geleden, in maart 2003, werd het eerste nummer van het Tijdschrift voor Mensenrechten gepubliceerd. Deze verjaardag vormt een goede gelegenheid om terug te kijken op vijftien jaar TvMR-geschiedenis. In deze bijdrage zal eerst kort de geschiedenis van het tijdschrift geschetst worden, op basis van onderzoek in het archief van de Liga voor Mensenrechten en interviews met Eva Brems en Paul De Hert, die achtereenvolgende de functie van hoofdredacteur waarnamen gedurende deze periode. Vervolgens zal, aan de hand van een studie van 15 jaar TvMR-nummers, de hedendaagse geschiedenis van de mensenrechten gereconstrueerd worden. Het uitgangspunt van deze bijdrage vormt immers het feit dat het TvMR de vinger aan de pols vormt bij wat er bij ons leeft en beweegt op vlak van mensenrechten.

Continuïteit en discontinuïteit

Bij het ontstaan van het TvMR in de huidige vorm, vormde dit zowel een continuïteit als een discontinuïteit. Het vormde een continuïteit omdat de Liga voor Mensenrechten reeds sinds 1982 het blaadje Liga Nieuwsbrief uitgaf – wat dan weer de opvolger was van het door de Nederlandstalige Afdeling van de Belgische Liga voor de Verdediging van de Rechten van de Mens tussen 1977 en 1981 uitgegeven blaadje “Mensenrechten”. Met het oog op het bekomen van subsidies, wat ten gevolge van de staatshervorming een gemeenschapsmaterie was geworden, werd binnen de schoot van de unitaire Belgische Liga voor de Verdediging voor de Rechten van de Mens in 1978-79 een Vlaamse en een Franstalige vzw opgericht: de Liga voor Mensenrechten en de Ligue des droits de l’Homme. Waar deze splitsing de eerste jaren nog eerder symbolisch was, aangezien de Belgische Liga nog steeds op unitaire wijze samenkwam,¹ was 1982 het jaar waarin de unitaire Belgische Liga in haar

bestaande vorm werd opgeheven en het zwaartepunt van de werking definitief bij de regionale afdelingen kwam te liggen. Naast subsidie-gerelateerde motieven, werd hiervoor als reden aangegeven het feit “dat steeds meer persoonsgebonden aangelegenheden in beide gemeenschappen anders aangepakt worden en een eigen en specifieke reactie vergen” en het feit “dat men dichter bij de bevolking wilde gaan werken”.² Om de eigenheid van de Vlaamse Liga in de verf te zetten, werd daarom beslist te starten met de Liga Nieuwsbrief met doelstelling om een “spreekbuis, contact- en informatieblad [te] zijn voor de burger, de leden, de afdelingen en aanverwante organisaties”, evenals “een klachtenbank om feitelijke gegevens te verzamelen over schendingen van mensenrechten hier te lande.”³

Vanaf 1997 wordt de oorspronkelijk maandelijksse Liga Nieuwsbrief om de drie maanden uitgegeven, wat tot op vandaag voor het TvMR het geval is. Maar er is meer continuïteit dan enkel maar de frequentie. Hoewel de Liga Nieuwsbrief een belangrijke functie vervulde als informatieblad voor de leden van de Liga – bv. aankondigingen en verslagen van Liga-evenementen, in memoriams voor eminente Liga-leden, enzovoort – zette het ook sterk in op een gedegen juridische analyse van mensenrechtelijke kwesties, met aandacht voor ontwikkelingen in wetgeving, beleid en rechtspraak. De Liga is historisch gezien altijd al in de eerste plaats een vereniging van juristen voor juristen geweest⁴ en dat vertaalde zich ook in de Liga Nieuwsbrief. In tegenstelling tot het huidige TvMR, waarin mensenrechtenkwesties vanuit een academische invalshoek benaderd worden, diende de juridische analyse in de Liga Nieuwsbrief echter in de eerste plaats ter onderbouwing van de standpunten van de Liga.

Rond de eeuwwisseling begon de Liga Nieuwsbrief zich echter steeds vaker open te stellen voor gastbijdragen met een duidelijke academische

* Laurens Lavrysen is postdoctoraal onderzoeker aan het Human Rights Centre van de UGent en hoofdredacteur van het Tijdschrift voor Mensenrechten.
1 Ligue des Droits de l’Homme, “Plus de cent ans de Ligue des Droits de l’Homme”, Le prix Régine Orfinger-Karlin 2006 – Dossier de Presse, 7 december 2006, www.liguedh.be.
2 X., Reorganisatie in de Belgische Liga”, Liga-Nieuwsbrief september 1982, nr. 1.
3 E. Hantson, “Ten Geleide”, Liga-Nieuwsbrief september 1982, nr. 1.
4 Over de ontstaansgeschiedenis van de unitaire Liga, zie K. Cham, La Ligue Belge pour la Défense des Droits de l’Homme: L’action nationale 1954-1978, thesis ULB 1999-2000.

invalshoek.⁵ Een eerste stap in de richting van het huidige tijdschrift werd gezet eind 2001, wanneer de Liga Nieuwsbrief plots onder naam Tijdschrift voor Mensenrechten/Liga Nieuwsbrief uitgebracht werd. In het decembernummer van 2001, het eerste nummer dat onder die naam uitgebracht werd, wordt uiteengezet dat de naamsverandering in de eerste plaats op een verschuiving qua inhoudelijke focus wijst: *“Met de nieuwe formule willen wij U meer – stevig onderbouwde – bijdragen brengen, aangeleverd door een bredere groep medewerkers.”* Er wordt echter onmiddellijk aangeduid dat het nieuwe tijdschrift zich nog in een soort van overgangperiode bevindt: *“Het ‘Tijdschrift voor Mensenrechten’ staat nog lang niet op punt. Zo staat een volwaardig redactiecomité nog in de steigers. De opvolger van de ‘Liga Nieuwsbrief’ krijgt in de toekomst allicht ook een meer hedendaagse vormgeving. Kortom, er is nog werk aan de winkel!”*⁶

In de loop van 2002 werd een redactie gevormd, zodat het hernieuwde tijdschrift voor mensenrechten in maart 2003 uit de startblokken kon schieten. De ploeg werd aangevoerd door hoofdredacteur Eva Brems, die in september 2000 de eerste professor met een aanstelling in de mensenrechten aan de Universiteit Gent was geworden. De redactie bestond voornamelijk uit jonge academici die elkaar goed kenden vanuit het Interuniversitair Centrum voor Mensenrechten, dat jaarlijkse conferenties organiseerde en boeken uitgaf maar dat in die periode langzaam begon te verwateren.⁷ Volgens Eva Brems was het academisch veld van de mensenrechten toen erg jong en heerste er een erg geëngageerde, energieke sfeer onder de redactie: *“Het academisch landschap zat toen nog anders in elkaar. Er waren toen minder evaluaties en meer tijd om zulke zaken te doen, waardoor een artikel in TvMR toen nog meer betekende dan nu het geval is. Nu wil iedereen vooral Engelstalig publiceren, zodat de focus meer verschoven is naar het vulgariseren in het Nederlands van Engelstalig mensenrechtenonderzoek.”*⁸ De jonge academici wilden er vooral iets wetenschappelijk van maken en dit was tevens het opzet van de Liga. Binnen de Raad van Bestuur van de Liga was men er immers van overtuigd geraakt dat er rond mensenrechten iets ontbrak in het academische landschap en dat daar iets aan moest gedaan worden. Bovendien hoopte de Liga dat het ondersteunen van een academisch

tijdschrift een soort van extra sérieux zou verlenen aan haar eigen werking.⁹ In het eerste nummer van het hernieuwde tijdschrift wordt de discontinuïteit met de Liga Nieuwsbrief als volgt verwoord: *“De vroegere Nieuwsbrief vertolkte in hoofdzaak standpunten van de Liga voor Mensenrechten. Met het hernieuwde en autonome tijdschrift streeft de Liga andere doelstellingen na: het aanmoedigen van onderzoek naar actuele mensenrechtenthema’s en het verspreiden van kennis hierover.”* Met een ruim publiek van belangstellenden voor ogen was het de doelstelling om *“een toegankelijk tijdschrift [te] maken, dat harde thema’s brengt in een verteerbare vorm en dat degelijkheid en betrouwbaarheid verenigt met helderheid en beknopt.”*¹⁰ Qua vorm had het nieuwe tijdschrift ook een metamorfose ondergaan, dankzij de samenwerking met uitgever Politeia die zich achter het nieuwe tijdschrift had geschaard. Redactielid Paul De Hert had goede contacten bij Politeia omdat hij betrokken was bij een ander tijdschrift dat door hen uitgegeven werd: *“Ik heb toen tegen Politeia gezegd: jullie moeten dat tijdschrift in stal halen, dat zit vol talent.”*¹¹ Hoewel de samenwerking met Politeia geen lang leven beschoren was – een verschil in visie over het opzet van het tijdschrift resulteerde in de beëindiging van de samenwerking na afloop van de tweede jaargang – leeft de erfenis hiervan tot op vandaag voort in de vormgeving van het TvMR. Wanneer de Liga vanaf de derde jaargang besloot om het TvMR verder uit te geven in eigen beheer, maakte Politeia er immers geen probleem van dat de vormgeving, inclusief de karakteristieke cover van het tijdschrift behouden bleef.¹² Ook de huidige structuur van het tijdschrift, met korte updates, een editoriaal, een interview, gewone artikels en een rechtspraakartikel gaat terug tot op de eerste nummers.

Eva Brems vervulde het hoofdredacteurschap voor meer dan acht jaar. Naar aanleiding van haar intrede in de politiek stelde ze echter haar hoofdredacteurschap ter beschikking en ging de Liga op zoek naar een nieuwe hoofdredacteur. Enigszins aarzelend, omdat hij onderzoeks- en onderwijsmatig verschoven was van een meer algemeen mensenrechtenprofiel richting een specifieke focus op privacy, aanvaardde Paul De Hert, die van in het begin deel uitmaakte van de redactie, deze taak.¹³ In het TvMR wordt de nieuwe hoofdredacteur als volgt aangekondigd:

5 Zie bv. S. Smis, “De zaak Pinochet of het herontdekken van het begrip ‘misdaad tegen de mensheid’ als universele jurisdictiegrond voor het bestraffen van zwaarwichtige schendingen van mensenrechten”, *Liga Nieuwsbrief* maart 1999; E. Brems, “Mensenrechten: universaliteit en diversiteit”, *Liga Nieuwsbrief* december 2000; P. Borghs, “De openstelling in België van het burgerlijk huwelijk voor partners van hetzelfde geslacht”, *Liga Nieuwsbrief* september 2001.

6 *Tijdschrift voor Mensenrechten/Liga Nieuwsbrief* december 2001, p. 2.

7 Telefonisch interview Paul De Hert, 16 februari 2018.

8 Interview Eva Brems, Gent, 10 januari 2018.

9 Interview Eva Brems, Gent, 10 januari 2018.

10 E. Brems, “Editoriaal – Een nieuw tijdschrift”, *TvMR* 2003, nr. 1, p. 3.

11 Telefonisch interview Paul De Hert, 16 februari 2018.

12 Interview Eva Brems, Gent, 10 januari 2018.

13 Telefonisch interview Paul De Hert, 16 februari 2018.

"Paul is een duizendpoot, een inspirator en een heel toegankelijke mens. De voorwaarden voor een degelijk hoofdredacteurschap zijn dus (opnieuw) vervuld."¹⁴

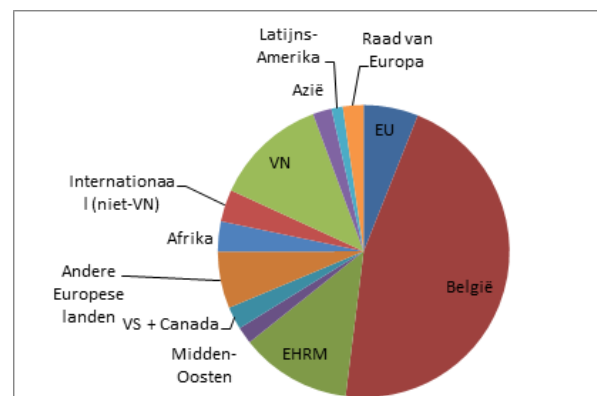
De wissel van het hoofdredacteurschap luidde ook een generatiewissel binnen de redactie in. Paul De Hert: "De eerste generatie was een heel hechte groep. De leeftijdsgenoten van Eva waren in die periode allemaal op zoek naar nieuwe jobs en zo viel het een beetje uit elkaar. Een bijkomende moeilijkheid was de professionalisering van de mensenrechten, denk onder meer de oprichting van een tijdschrift als *Human Rights & International Legal Discourse*, waardoor het TvMR bij velen als nevenactiviteit onder druk kwam te staan."¹⁵ De eerste generatie met onder meer Stefan Sottiaux en Wouter Vandenhoele verdween geleidelijk aan – naast Paul De Hert, zijn Paul Pataer, Willem Debeuckelaere en Maxime Stroobant de enige overblijvers van de eerste generatie – en werden vervangen door nieuwe namen. Zo maakte bijvoorbeeld een grote delegatie van de KULeuven de intrede, met Koen Lemmens, Michaël Merrigan en Charline Daelmans. Terugblikkend op zijn hoofdredacteurschap stelt De Hert, die eind 2017 de fakkel als hoofdredacteur doorgegeven heeft: "Eva was een charismatische persoon die een golf van enthousiasme heeft gebracht die echter zoals elke golf op een gegeven moment uitrolt. We hebben dan een tweede golf kunnen creëren na haar vertrek, waarin het tijdschrift zeker niet slechter is geworden. Het probleem is dat jonge onderzoekers bij het begin van een doctoraatsonderzoek zo'n engagement willen aangaan, maar dat tegen het einde de werkdruk te groot wordt en dat ze dan afhaken en je op zoek moet gaan naar nieuwe mensen. De tweede golf is nu stilaan ook uitgerold dus dan moet je op zoek naar een derde adem."¹⁶

In team met eindredacteur Caroline De Geest heeft De Hert het tijdschrift ook rechtgehouden in de periode 2010-2015 ten tijde van de crisis die de werking van de Liga trof ten gevolge van subsidieperikelen. Deze crisis had volgens De Hert ook een impact op het tijdschrift, onder meer door een verminderde aandacht binnen de Liga voor het tijdschrift in die periode. Bovendien, waar de Liga tot dan toe altijd de eindredacteur geleverd had, was dit ten tijde van de ontslagronde niet meer mogelijk waardoor de institutionele band tussen de Liga en het tijdschrift ook wat verwaterde: De Geest zette het eindredacteurschap verder in haar nieuwe hoedanigheid als medewerker van de Privacycommissie nadat ze de Liga verliet in 2015. De

Hert: "Het is positief dat de Liga nu terug naar voren komt na een grote crisis door te hebben gemaakt, ik ben blij met de ondersteuning door de Liga."¹⁷

Vijftien jaar TvMR in statistieken

Aangezien de inhoud van vijftien jaar TvMR onmogelijk volledig te vatten valt in één overzichtsartikel, zal in deze sectie de inhoudelijke focus van het tijdschrift via statistieken weergegeven worden. Wat de geografische focus van het TvMR betreft wordt in 2003, in het eerste nummer, aangekondigd dat het tijdschrift "bijzondere aandacht [zal] besteden aan recente ontwikkelingen inzake mensenrechten in België en op internationale fora die voor België relevant zijn: nieuwe regelgeving, opvallende rechtspraak, onopgeloste kwesties, ... Daarnaast zal ook geregeld over de grenzen worden gekeken om te berichten over prangende problemen en innovatieve oplossingen."¹⁸

figuur 1

Jurisdic tie	Aantal ¹⁹
België	220
Verenigde Naties	60
Europees Hof voor de Rechten van de Mens	59
Andere Europese landen	30
Europese Unie	29
Internationaal (niet-VN) ²⁰	17
Afrika	16
Verenigde Staten & Canada	12
Raad van Europa (niet-EHRM)	11
Azië	10
Midden-Oosten	9
Latijns-Amerika	6

14 X., "Update – TvMR heeft nieuwe hoofdredacteur", *TvMR* 2010, nr. 3, p. 2.

15 Telefonisch interview Paul De Hert, 16 februari 2018.

16 Telefonisch interview Paul De Hert, 16 februari 2018.

17 Telefonisch interview Paul De Hert, 16 februari 2018.

18 Principe 13 van de VNRP's; Backer, *supra* noot 12, 493.

19 Sommige artikelen hebben betrekking op verschillende niveaus. Bijvoorbeeld de goedkeuring van het VN-Verdrag voor de Rechten van Personen met een Handicap door de Europese Unie werd zowel onder "Verenigde Naties" als "Europese Unie" gecodeerd.

20 Dit zijn bijvoorbeeld artikelen over internationale mensenrechtelijke problemen (bv. hongerproblematiek) waarin de focus niet ligt op activiteiten van de VN.

Een telling van de artikelen leert dat dit voornemen om voornamelijk te focussen op Belgische mensenrechtelijke thema's weerspiegeld wordt in het tijdschrift. In totaal verschenen er in deze periode 451 artikelen – dit cijfer omvat zowel langere artikelen als kortere updates, aangezien men slechts door naar beide te kijken een globaal beeld krijgt van de inhoudelijke focus van het tijdschrift. Bijna de helft hiervan had betrekking op Belgische thema's, op ruime afstand gevolgd door de Verenigde Naties en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (zie tabel en figuur 1). De verklaring voor deze focus is eenvoudig: de historische tweedeling in het mensenrechtenlandschap tussen de Liga die op nationale thema's werkt, en Amnesty, dat traditioneel gezien vooral focuste op internationale thema's. Als tijdschrift dat uitgegeven wordt door de Liga, is het dan ook niet verwonderlijk dat er grotendeels – maar niet uitsluitend – op Belgische thema's gefocust wordt.²¹

Thema ²²	Aantal
Institutioneel	62
Migratie	36
Privacy	35
Non-discriminatie	33
Socio-economische rechten	28
Godsdienstvrijheid	22
Rechten personen met een handicap	22
War on terror	22
Racisme	21
Politieke rechten ²³	20

Daarnaast werden de artikelen ook per thema ingedeeld om een inzicht te krijgen in de thematische focus van het tijdschrift. Bij de start van het tijdschrift werd vooropgesteld dat het tijdschrift op een ruime waaier van mensenrechtelijke thema's zou focussen: *"Alle mensenrechten kunnen in dit tijdschrift aan bod komen: van privacy en vrije meningsuiting over vakbondsrechten en culturele rechten van minderheden, tot de rechten op huisvesting, ontwikkeling en een gezond leefmilieu."*²⁴ Vijftien jaar later blijkt inderdaad dat een ruim aanbod aan thema's aan bod is gekomen in het tijdschrift. Hieronder wordt kort ingegaan op de meest voorkomende thema's. Aangezien het TvMR kan beschouwd worden als de vinger aan de pols

van de staat van de mensenrechten in België, vormen deze statistieken een aanknopingspunt om kort terug te blikken op vijftien jaar geschiedenis van de mensenrechten in deze contreien.

Op de eerste plaats staan artikelen met een eerder institutionele focus (donkerblauwe lijn). Dit gaat bijvoorbeeld over artikelen die betrekking hebben op nieuwe klachtenmechanismen voor mensenrechtenschendingen (bv. de klachtenprocedure voor het Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten) of op de samenstelling van mensenrechtenmechanismen (bv. benoeming nieuwe Belgische rechter bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens of verkiezing leden VN-Mensenrechtenraad). Een terugkerend institutioneel thema is ook het nalaten van België om een nationaal mensenrechteninstituut op te richten, wat in maar liefst zeven artikelen werd aangekaart. In 2006 werd het talmen van de Belgische Staat reeds door Paul Pataer – de ongekroonde koning van de editoria's in het TvMR – aangeklaagd, terwijl de oprichting van een dergelijk instituut nochtans al in 2003 in het regeerakkoord van Verhofstadt-II was vooropgesteld.²⁵ Wellicht durfden op dat moment enkel de grootste pessimisten voorspellen dat we twaalf jaar van politieke onwil later nog steeds geen uitzicht zouden hebben op de oprichting van een nationaal mensenrechteninstituut, ondanks eerdere beloften hiertoe van de huidige Minister van Justitie.

Een andere institutionele kwestie, die sinds 2011 in zeven artikelen in het TvMR aan bod kwam, is de zogenaamde legitimiteitscrisis van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Dit slaat op de kritiek vanuit verschillende landen dat het Hof "te ver" zou gaan bij het interpreteren van het EVRM en dat het hierbij de bevoegdheden van de nationale wetgever zou betreden. Het Verenigd Koninkrijk nam hierbij het voortouw in de nasleep van het *Hirst*-arrest van 2005, waarin het Hof oordeelde dat een algemeen verbod om te stemmen voor gedetineerden in strijd was met het recht op vrije verkiezingen (art. 3 Protocol 1 bij het EVRM).²⁶ Onder het Brits voorzitterschap van de Raad van Europa, probeerde het Verenigd Koninkrijk een "fundamentele hervormingsagenda" door te voeren.²⁷ De soep werd echter minder heet gegeten dan opgediend bij het opstellen van de Brighton-Verklaring van 2012 over de toekomst van het Hof, wat Michaël

21 Telefonisch interview Paul De Hert, 16 februari 2018.

22 Er werd geen vooraf afgebakende lijst van thema's gehanteerd, deze codering is het bottom-up resultaat van het doorbladeren van 15 jaar TvMR-geschiedenis en dient enkel ter illustratie van de verscheidenheid aan behandelde thema's. Een andere auteur had de artikelen misschien in andere categorieën ingedeeld.

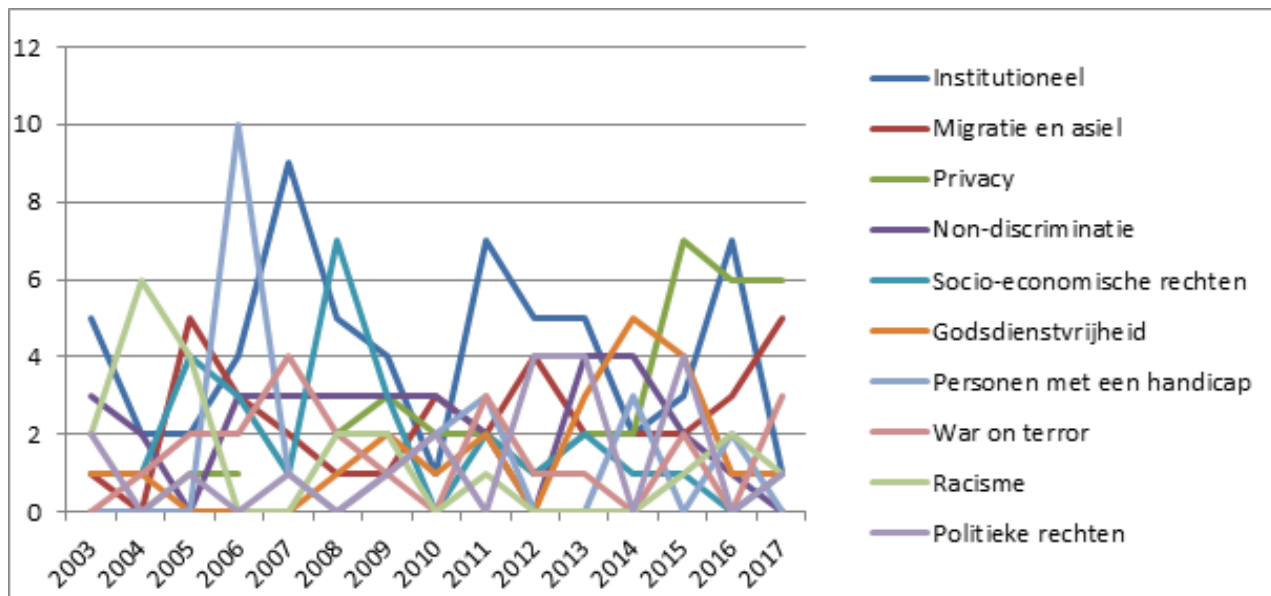
23 Vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vergadering en demonstratie en vakbondsautonomie.

24 E. Brems, "Editoriaal – Een nieuw tijdschrift", TvMR 2003, nr. 1, p. 3.

25 P. Pataer, "Editoriaal – Een mensenrechtencommissie voor België", TvMR 2006, nr. 3, p. 3.

26 X., "Update – Groot-Brittannië 'rebellet' tegen EHRM", TvMR 2011, nr. 1, p. 2.

27 X., "Update – Fundamentele hervormingsagenda voor het Europees Hof in Straatsburg", TvMR 2011, nr. 4, p. 2.

figuur 2

Merrigan deed besluiten dat deze uiteindelijk moest beschouwd worden als *"een compromis waar zowel voorstanders van een sterker Hof als sceptici zich in konden vinden. Gezien de omstandigheden waarin de verklaring tot stand kwam is ze dan ook een overwinning voor het Hof te noemen."*²⁸

Op de tweede plaats volgt het thema migratie en asiel. Het TvMR heeft er altijd een punt van gemaakt dat asielzoekers en migranten vanuit een mensenrechtelijk kader en niet vanuit een openbare orde-kader moeten benaderd worden.²⁹ In 2006 benadrukte Fiona Ang bijvoorbeeld het belang om de menselijkheid van migranten te erkennen wanneer men geconfronteerd wordt met migratiegolven: *"Bij het zoeken naar een oplossing moeten we dus voorzichtig zijn. Een eerste stap kan zijn: het respectvol benoemen van de mensen die aan de andere kant van het hek geboren zijn en nu een beter leven nastreven in de EU. [...] Niemand is illegaal. Dat is net de kern van de mensenrechten [...] het uitgangspunt [moet] net [...] zijn: wie naar een ander land trekt, is een migrant, en migranten zijn mensen, dus hebben ze rechten, net als wij."*³⁰ Wanneer je naar de grafiek kijkt waarin de evolutie van de thema's per jaar wordt uiteengezet (grafiek 2), zie je duidelijk enkele crisismomenten op vlak van de mensenrechten van asielzoekers terugkomen (zie de bordeaux lijn). Zo zie je rond 2010, op het hoogtepunt van de opvangcrisis, een sterke stijging van artikelen over dit thema. In

een editoriaal uit dat jaar stelt Paul Pataer dat *"eerbied voor het EVRM en andere mensenrechtelijke bepalingen [...] een aanzuigeffect [heeft] op rechtelozen en andere mensen op de dool. Het zij zo."* Verwijzend naar art. 3 EVRM, dat op absolute wijze een verbod inhoudt op onmenselijke of vernederende behandelingen, stelt Pataer dat *"ons land het EVRM zwaar schendt als het asielzoekers laat ronddolen in onze grootsteden."*³¹ De nood om te hameren op het belang van art. 3 EVRM bij de behandeling van migranten blijft een kleine tien jaar later helaas actueel, getuige Soedangate. Ook de huidige vluchtelingencrisis wordt vertaald in een duidelijke stijging van artikelen over dit thema in de laatste jaren. In een artikel uit 2014 over de Europese aanpak van deze crisis, stelt Ruben Wissing in bewoordingen die jammer genoeg nog steeds brandend actueel zijn: *"Ondanks de erkenning van het recht op asiel in artikel 18 van het Handvest van de Grondrechten van de EU [...] is een legale toegangspoort tot Europa voor het merendeel van de vluchtelingen een illusie en blijven zij overgeleverd aan het dodelijke cynisme van mensensmokkelnetwerken."*³²

Op de derde plaats volgt het thema privacy (dondergroene lijn). Dit is weinig verrassend, aangezien het recht op privacy de laatste vijftien jaar, in het post 9/11-tijdperk, steeds meer onder druk is komen te staan. Dit gaat in het bijzonder op voor de ongeziene mogelijkheden waarover de overheid, ten gevolge

28 M. Merrigan, "Quo Vadis, Straatsburg? Reflecties over de toekomst van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens na de Brighton Verklaring", TvMR 2013, nr. 1, p. 13.

29 Zie bv. recent nog B. Dhondt, "Openbare orde en de precarisering van niet-Belgisch burgerschap: recente wijzigingen aan de Vreemdelingenwet", TvMR 2017, nr. 2, p. 12-16.

30 F. Ang, "Editoriaal – Van illegalen met agressie naar migranten met rechten", TvMR 2006, nr. 1, p. 3.

31 P. Pataer, "Editoriaal – Mensenrechten hebben een aanzuigeffect", TvMR 2010, nr. 4, p. 3.

32 R. Wissing, "Grenzen aan het grensbeleid? Fort Europa doorgelicht door de VN", TvMR 2014, nr. 4, p. 8.

van ontwikkelingen in de informatietechnologie, tegenwoordig beschikt om persoonsgegevens van burgers te verzamelen en te bewaren in naam van de strijd tegen terreur en criminaliteit. Bijzondere opsporingsmethoden, bijzondere inlichtingenmethoden, dataretentie, de uitbreiding van de Algemene Nationale Gegevensbank en van de wetgeving inzake het DNA-onderzoek zijn maar enkele voorbeelden die in het TvMR kritisch onder de loep werden genomen. Beetje bij beetje wordt het recht op privacy verder uitgehold, wat Willem De Beuckelaere, voorzitter van de Privacycommissie en stichtend lid van het tijdschrift in een recent interview in het TvMR deed verzuchten: *“privacy heeft met water niet alleen gemeen dat het je hoe dan ook door de vingers glipt, maar ook dat je het hard nodig hebt om te overleven. En dat je pas beseft wat het waard is wanneer je het niet meer hebt.”*³³

Een blik op de figuur 2 toont ook het conjunctureel karakter van (de aandacht voor) bepaalde mensenrechtelijke kwesties aan. Naar aanleiding van de juridische strijd tegen hoofddoekenverboden in scholen en tegen het verbod op gezichtsbedekkende kleding (het zogenaamde “boerkaverbod” van 2011) zie je in recente jaren een opvallende toename van artikelen die betrekking hebben op godsdienstvrijheid (zie de oranje lijn). In 2006 zie je een opvallende piek in artikelen over rechten van personen met een handicap (zie lichtblauwe lijn). Dit wordt verklaard door een themanummer³⁴ dat gewijd werd aan de aanneming van het VN-Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap dat jaar. Eva Brems herinnert zich een levendige discussie over dat themanummer betreffende de te hanteren terminologie, waarin Fiona Ang als trekker van het themanummer de rest van de redactie wist te overtuigen dat, bij gebrek aan een authentieke Nederlandse vertaling van het Verdrag, het gepaster was om te spreken over de rechten van personen met een “functioneringsprobleem”.³⁵ In een artikel in het themanummer geeft Fiona Ang toe dat dit een “niet zo lekker bekkende” term is, maar verantwoordt deze keuze door te stellen dat hierdoor de nadruk gelegd wordt op “de tekortkomingen, van de maatschappij, waardoor personen met een functioneringsprobleem niet of slechts beperkt kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven”, terwijl de term “handicap” eerder lijkt uit te gaan van tekortkomingen of stoornissen op het niveau van het individu.³⁶ De term “personen met een

functioneringsprobleem” zal enkele jaren gehanteerd worden in het TvMR, tot in 2009 gezwicht wordt voor de intussen ingeburgerde vertaling “personen met een handicap”.³⁷ In 2008, is er dan weer een piek in artikelen over socio-economische rechten, ten gevolge van een themanummer over dit thema samengesteld door Wouter Vandenhoele.³⁸ De evolutie van artikelen over socio-economische rechten (zie appelblauwzeegroene lijn) toont ook het belang van de samenstelling van de redactie voor de inhoud van het tijdschrift aan, aangezien uit de grafiek blijkt dat het thema grotendeels verdwijnt wanneer Vandenhoele, expert in de materie, de redactie verlaat aan het einde van de eerste “golf” van redactieleden.

Een andere opvallende piek is de sterke aandacht voor het thema racisme (zie lichtgroene lijn) in de beginperiode van het tijdschrift. Dit valt te verklaren door de aandacht van het tijdschrift voor de juridische strijd die door de Liga en het toenmalige Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding was aangespannen tegen het Vlaams Blok. Zowel het arrest van het Hof van Beroep van Brussel van 2003 – waarin het Hof zich onbevoegd verklaarde – als het arrest van het Hof van Beroep van Gent dat, na cassatie met verwijzing, oordeelde dat de Vlaams Blok-vzw’s als racistische verenigingen in de zin van de antiracismewet moesten beschouwd worden, werden uitgebreid besproken in het TvMR. Meer algemeen heeft het TvMR geregeld aandacht besteed aan juridische procedures ingesteld door de Liga, zoals bijvoorbeeld de procedures voor het Grondwettelijk Hof tegen de verschillende versies van de B.O.M.-wet. In totaal zijn 49 van de 451 TvMR artikelen (11 %) Liga-gerelateerd. Naast aandacht voor de *litigation* door de Liga, besteedt het tijdschrift bijvoorbeeld ook geregeld aandacht aan de Prijs voor Mensenrechten of de Big Brother awards. Ondanks de autonomie van de redactie ten aanzien van de Liga, heeft het TvMR het dus altijd wel wat als zijn taak beschouwd om de leden te informeren over de werking van de Liga. Een voorwaarde om voldoende aandacht te krijgen lijkt wel te zijn dat de activiteiten van de Liga enigszins bij de expertise van het TvMR moeten aansluiten. Waar de redactie traditioneel vooral uit mensen met een algemeen mensenrechtenprofiel is samengesteld, treedt de Liga vaak op in erg gespecialiseerde kwesties waar de redactie niet altijd voeling mee heeft.³⁹ In tegenstelling tot de Vlaams Blok-zaak en de B.O.M.-

33 E. Drayer, “Je beseft pas wat privacy betekent als je het niet meer hebt” – Interview met Willem Debeuckelaere, voorzitter van de Belgische Privacycommissie”, TvMR 2017, nr. 2, p. 4-5.

34 TvMR 2006, nr. 4.

35 Interview Eva Brems, Gent, 10 januari 2018.

36 F. Ang, “Een Verdrag voor alle personen met een functioneringsprobleem – Een toelichting bij het toepassingsgebied en de terminologie”, TvMR 2006, nr. 4, p. 10.

37 J. Huys, “Vlaamse Gemeenschap veroordeeld wegens weigeren van redelijke aanpassingen”, TvMR 2009, nr. 3, p. 15-16.

38 TvMR 2008, nr. 1.

39 Telefonisch interview Paul De Hert, 16 februari 2018.

procedure, werd er bijvoorbeeld amper aandacht besteed – met uitzondering van een korte update – aan de procedures tegen de Vlaamse Wooncode of de Wet op de Gezinshereniging. Waar de expertise van de Liga en de redactie aansluiten, staat de autonomie van de redactie evenwel synergiën niet in de weg. De Liga heeft de autonomie van de redactie trouwens altijd erg serieus genomen⁴⁰ en dit betekent ook dat een kritische houding ten aanzien van de activiteiten van de Liga een plaats kan vinden in het tijdschrift. Zo beschuldigde Stefan Sottiaux in een opvallend editoriaal uit 2004 bijvoorbeeld de Liga “*met twee maten en twee gewichten*” te werken, door enerzijds te ijveren voor een ruime toepassing van de antiracismewet in de Vlaams Blok-zaak en anderzijds voor het toenmalige Arbitragehof te pleiten dat de ruime strafbepalingen van de antiterrorismewet in strijd waren met het strafrechtelijk wettelijkheidsbeginsel. Volgens Sottiaux houden terroristische en racistische misdrijven beide een ernstig gevaar in voor de democratie en een mogelijke inbreuk van de mensenrechten, terwijl “*een kordate aanpak van terrorisme en racisme [...] dan weer een belangrijke bedreiging [vormt] voor een aantal fundamentele vrijheden, waaronder de vrijheid van meningsuiting, vereniging en vergadering*.” Sottiaux stelt dat “*de mensenrechtenbeweging zich consequenter zou moeten opstellen en dat deze “enkel aan kracht [zal]*

winnen naarmate ze zich onafhankelijker en onpartijdiger opstelt.”⁴¹ Dit artikel vormt tevens een illustratie van de rijkheid van het mensenrechtendiscours en het feit dat er binnen het TvMR, zeker in situaties van (al dan niet schijnbaar) conflicterende mensenrechten, ruimte is om hierover redelijkerwijze van mening te verschillen.

Door de band genomen kan men stellen dat het TvMR, dankzij de inzet van de verschillende generaties redactieleden en de ondersteuning door de Liga, doorheen zijn geschiedenis een toonbeeld is geweest van kritisch maar tevens geëngageerd onderzoek. Rond mensenrechten werken is per definitie geen neutrale activiteit en dwingt tot het innemen van standpunten. Gedurende de laatste vijftien jaar, waarin het veiligheidsdiscours een steeds prominentere plaats in het maatschappelijk debat heeft ingenomen, heeft het TvMR steeds geprobeerd tegen het tij in te gaan door kritische vraagtekens te plaatsen wanneer mensenrechten onder druk komen te staan. Dit artikel was uiteraard te kort om volledig recht te doen aan de rijke geschiedenis van het TvMR in al zijn facetten. Het goede nieuws voor zij die zelf deze geschiedenis verder willen doorzoeken is evenwel dat dit mogelijk is dankzij de website van de Liga, waarop het gros van de TvMR-nummers gratis toegankelijk is.⁴²

⁴⁰ Interview Eva Brems, Gent, 10 januari 2018.

⁴¹ S. Sottiaux, “Editoriaal – Terrorisme en racisme: twee maten, twee gewichten?”, TvMR 2004, nr. 3, p. 2-3.

⁴² Surf naar <https://mensenrechten.be/tijdschriften/index>.

Push-backs aan Europese grenzen in strijd met het verbod op collectieve uitwijzing

Helena De Vylder*

De Spaanse autoriteiten sturen systematisch migranten terug naar Marokko wanneer deze in de enclave van Melilla de grens oversteken. Dit gebeurt automatisch, zonder de betrokkenen te identificeren of hen juridische of medische hulp aan te bieden. In de zaak N.D. en N.T. t. Spanje oordeelt het Europees Hof voor de Rechten van de Mens ('het Hof') dat dit Spaanse push-backbeleid het verbod op collectieve uitzetting en het recht op een effectief rechtsmiddel schendt.

Drie hekken scheiden de Spaanse enclave Melilla van Marokko. De buitenste zijn wel 6 meter hoog. Deze hekken moeten ervoor zorgen dat migranten er niet in slagen Spaans grondgebied te betreden. Camerabewaking en bewegingssensoren dragen daartoe bij. Toch proberen veel migranten vanuit Afrika Europa te bereiken door over de hekken te klimmen. N.D. uit Mali en N.T. uit Ivoorkust slaagden erin tot op het derde hek te klimmen. De Spaanse grenswacht haalde hen, samen met een 75-tal andere migranten, aan Spaanse zijde van het hek af. Daarop arresteerde de grenswacht hen en bracht hen terug naar Marokko. Ze werden niet geïdentificeerd, kregen niet de mogelijkheid om hun persoonlijke omstandigheden uiteen te zetten, en kregen geen juridische of medische bijstand.

Beide verzoekers beweerden het voorwerp uitgemaakt te hebben van een verboden collectieve uitzetting. Maar vooraleer daarover te oordelen, verduidelijkt het Hof eerst dat de zaak wel degelijk ontvankelijk is. De Spaanse autoriteiten ontkenden immers dat de feiten onder de rechtsmacht van het Hof vielen en dat de verzoekers als slachtoffer beschouwd konden worden. Deze analyse gaat verder in op deze drie punten. Hoewel het arrest op geen enkel vlak verrassend is, krijgt het Hof de gelegenheid de staten te herinneren aan enkele vaststaande principes. Die leiden ertoe dat de Europese mensenrechtenbescherming een daadwerkelijk karakter krijgt, ook voor wie verhinderd wordt het grondgebied van een lidstaat te betreden.

Rechtsmacht

De Spaanse overheid betwistte dat de push-backs plaatsvonden onder haar rechtsmacht. Ze steunde daarvoor op het feit dat de verzoekers er niet in slaagden het Spaanse grondgebied te betreden. Dat argument verwerpt het Hof als irrelevant. Het verwijst naar het Grote Kamer-arrest *Hirsi Jamaa*¹. In dat arrest oordeelde het Hof dat de autoriteit en controle over een individu bepalend zijn om onder de rechtsmacht van een staat te vallen. In dat geval moet die staat de rechten en vrijheden van dat individu verzekeren. Hoewel de push-backs in *Hirsi Jamaa* op volle zee plaatsvonden, achtte het Hof toch de Italiaanse kustwacht verantwoordelijk, onder meer omdat de migranten zich onder de effectieve controle van de kustwacht bevonden. Het Hof kiest er bewust voor te wijzen op het aspect van de effectieve controle, eerder dan zich enkel te baseren op de vlagstaat van het schip, hetgeen op zich immers ook rechtsmacht uitlokt. In *N.D. en N.T.* is het volgens het Hof naar analogie niet relevant of de hekken zich al dan niet op Spaans grondgebied bevinden. Van zodra de Spaanse grenswacht de verzoekers van het hek afhaalde, bevonden deze laatsten zich onder de continue en uitsluitende controle van de Spaanse overheid, zelfs al was die controle uitsluitend *de facto*. Het Hof geeft opnieuw een duidelijk signaal: het is zinloos personen te belemmeren grenzen over te steken of grenzen te manipuleren om mensen te verhinderen een asielaanvraag te doen. Als grenswachten personen tegenhouden om grenzen over te steken, komen deze mensen alsnog onder de rechtsmacht van de staat, die vervolgens verantwoordelijk is om hun recht op asiel te waarborgen.

Slachtofferbegrip?

De Spaanse overheid betwistte verder dat de verzoekers als slachtoffer beschouwd konden worden. De verzoekers van hun kant beschikten over geen enkel documentair bewijs van de uitzetting. Ook de onduidelijke camerabeelden zouden niet toelaten de

* Helena De Vylder is jurist bij Vluchtelingenwerk Vlaanderen.

¹ EHRM, *Hirsi Jamaa* e.a. t. Italië, 23 februari 2012, nr. 27765/09.

verzoekers te identificeren tussen de groep migranten die bij zonsopgang de hekken opklom. Verder verwijst de overheid naar het feit dat beide verzoekers er enkele maanden later alsnog in slaagden Spaans grondgebied te betreden en hun mensenrechten op dat moment wél gerespecteerd werden.

Het Hof merkt echter op dat beide verzoekers wel degelijk een coherent relaas van de omstandigheden konden geven en dat er sprake was van videobeelden die geloofwaardig leken. In deze omstandigheden oordeelt het Hof dat staten zich niet kunnen verschuilen achter het gebrek aan identificatie waarvoor zij zelf de verantwoordelijkheid hadden.

Collectieve uitwijzing

Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) definieert niet welke feiten als een collectieve uitwijzing beschouwd worden. Het is echter vaste rechtspraak van het Hof dat een collectieve uitwijzing inhoudt dat een groep vreemdelingen gedwongen het nationale grondgebied moet verlaten zonder dat een onderzoek naar hun persoonlijke situatie plaatsvindt. Het lijkt paradoxaal deze bepaling toe te passen buiten dat nationale grondgebied. Maar toch oordeelt het Hof dat ook in die omstandigheden sprake is van collectieve uitwijzing. Mocht dat niet het geval zijn, zou de bescherming die het EVRM biedt niet effectief zijn. Het Hof beroept zich verder op andere interpretatieregels uit het Verdrag van Wenen inzake het Verdragenrecht om aan te tonen dat collectieve uitwijzingen ook buiten het nationale grondgebied kunnen plaatsvinden. Het is dus niet noodzakelijk om te bepalen of de verzoekers al dan niet het Spaanse grondgebied betraden om van een collectieve uitwijzing te kunnen spreken.

De manier waarop de uitwijzingen verliepen, toont het collectief karakter aan. De Spaanse autoriteiten gingen niet over tot identificatie van de verzoekers. De autoriteiten volgden geen administratieve of juridische procedure om de beslissing te maken. De vraag stelde zich daarom zelfs niet of er procedurele waarborgen waren om de persoonlijke situatie van de verschillende verzoekers te beoordelen.

Het Hof oordeelt dat het absoluut gebrek aan identificatie en beoordeling van de persoonlijke situatie van de verzoekers vanzelfsprekend een schending uitmaakt van het recht op een effectief rechtsmiddel. Het Hof stipt in dit kader verschillende tekortkomingen aan. Zo konden de verzoekers geen beroep doen op een tolk en kregen zij ook geen enkele informatie over de mogelijkheid om asiel

aan te vragen, noch over de beroepsmogelijkheden tegen hun uitwijzing. De verzoekers stelden daarnaast ook dat enkel een schorsende beroepsmogelijkheid volstaat als effectief rechtsmiddel. Daar spreekt het Hof zich niet over uit. Het Hof verwijst naar de Grote Kamer zaak *Khalifa*² waar het had bepaald dat het gebrek aan een schorsend beroep op zich geen schending uitmaakt van het recht op een effectief rechtsmiddel wanneer de verzoekers geen schending inroepen van het recht op leven of van het folterverbod. De mogelijks onomkeerbare schade in het land naar waar de betrokkenen uitgewezen worden, is in dit kader bepalend.

Conclusie

Staten kunnen soeverein bepalen wie toegang tot hun grondgebied krijgt, zolang zij daarbij geen mensenrechten schenden. Concreet betekent dit dat een uitwijzing enkel kan plaatsvinden na een individuele beoordeling van de situatie, hetgeen bijzondere waarborgen vereist. Het 'verplaatsen' van grenzen buiten de territoriale bevoegdheidssfeer kan er niet toe leiden dat een staat zijn verantwoordelijkheid ontloopt. Daarom zijn push-backs aan de grenzen van de EU – net zoals push-backs op open zee – in strijd met het verbod op een collectieve uitwijzing en het recht op een effectief rechtsmiddel. De vraag is wat de impact van dit arrest zal zijn. Om nieuwe veroordelingen te vermijden, dient Spanje de Europese grens in de enclaves te openen, en zij die de grens oversteken een daadwerkelijke toegang tot asielprocedures en behoorlijke opvang te geven. Maar de verhouding tussen de beperkte opvangcapaciteiten en de grote instroom waartoe het openen van de grenzen zou leiden, doet vrezen dat het arrest de autoriteiten er eerder toe zal aanzetten de toegang tot de grenszones nog moeilijker te maken.

Het gezamenlijk Europese asielbeleid speelt een kwalijke rol in deze keuzes van lidstaten. Enerzijds focust het op het afsluiten van de buitengrenzen van de Europese Unie. De EU-Turkije deal en het samenwerken met de Libische kustwacht, bijvoorbeeld, maken het onmogelijk de Griekse en Italiaanse grenzen over te steken zonder daarbij levensgevaarlijke routes te gebruiken. Anderzijds dwingt een ander fundamenteel instrument van het Europees asielbeleid, de Dublin III-verordening, de staten aan de grenzen van Europa tot bijzonder zware inspanningen, aangezien de staat via dewelke een asielzoeker Europa betreedt in de meeste gevallen verantwoordelijk is voor zijn asielaanvraag. Hoewel de Dublin III-verordening er formeel op gebaseerd is, is van echte solidariteit tussen de lidstaten dus geen sprake.³

3 Art. 67 VWEU.

Net zoals *Hirsi Jamaa* illustreert ook het besproken arrest dat het sluiten van de buitengrenzen van de EU niet kan zonder mensenrechten te schenden. In plaats daarvan zouden Europese landen werk moeten maken van veilige en legale toegangswegen tot Europa en een billijk spreidingsplan dat oog heeft voor

de noden van de asielzoekers en de ontvangende landen.⁴ Nu deze zaak na verwijzing door de Grote Kamer behandeld zal worden, is te hopen dat de Grote Kamer die kans aangrijpt om het arrest van de Kamer te bevestigen en een heel duidelijk signaal naar de Europese staten te sturen.

⁴ Zie o.m. ECRE, *Policy Paper 1: Safe and legal access channels*, februari 2017, <https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2017/04/Policy-Papers-01.pdf>.